

Valtaa diakoniasta? Valtautumisen monet merkitykset diakoniatyössä

Elina Juntunen: *TM, YTK, jatko-opiskelija, Käytännöllisen teologian laitos, Helsingin yliopisto*
elina.juntunen@helsinki.fi

Janus vol. 17 (2) 2009, 139–155

Janus

Tiivistelmä

Suomen evankelisuterilaisen kirkon diakoniatyön asiakasryhmät edustavat osittain kansalaisia, jotka ovat tippuneet kaikkien julkisten sosiaalisten turvaverkkojen läpi. Asiakaskunta on muokannut diakoniatyöntekijöiden työnkuvaa niin, että työntekijät puolustavat aikaisempaa aktiivisemmin asiakkaidensa taloudellisesti-sosiaalisia perusoikeuksia ja tukevat heitä heidän voimavarojensa ja päämääriensä saavuttamiseksi. Artikkelissa selvitetään, millä tavoin Suomen evankelisuterilaisen kirkon diakoniatyöntekijät tukevat asiakkaidensa valtautumista ja millainen asema diakoniatyön hengellisellä kontekstilla on valtautumisen tukemisessa. Tutkimusaineisto on kerätty teemahaastatteluin kaupunkiseurakuntien 21 diakoniatyöntekijältä. Tulokset osoittavat, että diakoniatyöntekijöiden valtautumista tukeva työ tapahtuu sekä yksilöllisellä, yhteisöllisellä että rakenteellisella tasolla. Diakoniatyöntekijöiden valtautumista tukevassa työssä voidaan tavoittaa sellaisia piirteitä, joita julkisessa sosiaalityössä harvoin saavutetaan.

Suomen evankelisuterilaisen kirkon diakoniatyön asiakasryhmät edustavat osittain kansalaisia, jotka ovat pudonneet kaikkien julkisten sosiaalisten turvaverkkojen läpi. Osa on jäänyt pysyvästi syrjään esimerkiksi työmarkkinoilta, ja he elävät syvässä köyhyydessä. Asiakkaiden ongelmissa kuvastuvat myös ne sosiaaliset riskit, joilta yhteiskunta ei ole onnistunut vakuuttamaan (Grönlund & Hiillamo 2006, 135). Diakonian taloudellisen avun asiakasryhmiä ovat muun muassa eläkkeellä olevat, työttömät, velkaantuneet, opiskelijat, pienyrittäjät ja matalapalkkaista tai pätkätyötä tekevät. Taloudellisen avun asiakasryhmät ovat osittain päällekkäisiä toistensa kanssa, ja useissa tilanteissa taloudelliset ongelmat ovat kasaantuneet samalle ryhmälle monesta eri syystä. Taloudellisten ongelmien lisäksi asiakkailta on havaittu muun muassa

yksinäisyyttä, mielenterveysongelmia ja ihmishuonokorjauksia. (Kääriäinen ym. 2008, 177–178; Juntunen 2006, 98–111.) Diakoniatyön on sanottu tavoittavan ihmisten syvintä aineellista ja henkistä hätää (esim. Yeung 2007, 20).

Vuonna 2007 tilastoitui diakoniatyössä 164 000 taloudellisen avun asiakaskontaktia, ja taloudelliset seikat olivat useimmiten synnyttänyt diakoniatyöntekijöiden puoleen. Seurakunnissa käytettiin ruoka- ja muuhun taloudelliseen apuun yhteensä noin 5,5 miljoonaa euroa. (Kääriäinen ym. 2008, 177–178.) Diakoniatyöhön käytetään suhteessa suurempi osuus seurakunnan varoista sellaisissa kunnissa, joissa taloudellista huono-osaisuutta on paljon. Lisäksi diakoniatyön toimintamuotojen suuntaamiseen vaikuttaa alueellinen huono-osaisuus. Alueilla,

joissa huono-osaisuus korostuu, diakoniatyössä painottuu vastaanottotoiminta. (Grönlund & Hiilamo 2006.)

Taloudellisen avun asiakkuuden syiden on katsottu johtuvan merkittäväällä tavalla viimesijaiseen sosiaaliturvaan liittyvistä ongelmista (Juntunen 2006; Kettunen 2001, 133–135; livari & Karjalainen 1999, 60–61, 75). Ongelmien on katsottu paikantuvan erityisesti toimeentulotuen hakemisprosessiin, sillä esimerkiksi useimmat Helsingin sosiaaliamiehiin yhteydessä olleet henkilöt olivat kertoneet vaikeuksista saada aikaa ja henkilökohtaista tapaamista sosiaalitoimistoon tai heidän toimeentulotukilaskelmansa oli tehty puutteellisesti (Autti & Soppela 2006, 8–11).¹ Erilaisten toimeentuloturvan saamiseen liittyvien ongelmien vuoksi osa sosiaalitoimen asiakkaista joutuu hakemaan taloudellista apua kirkon diakoniatyöstä. Toimeentulotukea määrittelevien tiukkojen normien ja budjettien vuoksi diakoniatyö jää viimesijaisistakin viimesijaisimmaksi auttajaksi (Roivainen 2003, 30).

Diakoniatyön taloudellisessa avustamisessa ai-neellisen tuen lisäksi merkittävässä asemassa ovat asiakkaalle suunnatut henkinen ja hengellinen tuki. Taloudellinen apu perustuu asiakkaan kokonaisvaltaiseen kohtaamiseen, ja tämä kohtaaminen saa merkittävän painoarvon erityisesti silloin, kun asiakas ei ole syystä tai toisesta tullut kohdatuksi ja autetuksi julkisen sosiaalityön puolella. Diakoniatyössä on havaittu korostuvan psykososiaalinen työ ja erityisesti sen terapeutisen ja tunnetyön ulottuvuudet, sillä olennaista diakoniatyössä on löytää asiakkaan persoonalliset voimavarat ja vahvistaa kokemusta kuulluksi ja nähdyksi tulemisesta. (Paajanen 2008, 27–29; ks. myös Juntunen 2006; Kettunen 2001.) Psykososiaalisen työn lisäksi diakoniatyöhön on liitetty yhteiskunnallinen vaikuttaminen, joka merkitsee yhteiskunnan epäkohtien tunnistamista ja niihin vaikuttamista sekä asiakkaiden sosiaalisten ja taloudellisten oikeuksien ajamista (Paajanen 2008, 27–29; Juntunen 2006).

Diakoniatyön taloudellisen avun muodot ja luonne voidaan liittää ainakin osittain sosiaalityön kontekstissa käytyyn *empowerment*-keskusteluun. Siinä *empowerment* on määritelty ja suomennettu voimavaraistumiseksi ja voimaantumiseksi, joilla tarkoitetaan yksilöiden ja ryhmien voimavarojen löytämistä heistä itsestään. Toisaalta *empowerment*-keskusteluun on liitetty kriittinen ulottuvuus, joka merkitsee yksilöiden ja ryhmien aseman parantamista ja heidän "äänensä" vahvistamista. (Kuronen 2004, 280–281.) Tässä artikkelissa käytän suomennosta *valtautuminen*, koska se ottaa huomioon yksilön oman valtautumisen prosessin, mutta myös ne rakenteelliset tekijät, jotka tukevat yksilön valtautumista (ks. Kuronen 2004; Juhila 2006).

Kirkon diakoniatyöstä ei ole tutkimuksia valtautumisen näkökulmasta. Teemaa sivuavat jotkut ammattikorkeakoulujen opinnäytetyöt ja yliopistojen pro gradu-tutkielmat erilaisten ryhmien valtautumisesta, mutta niiden tavoitteina ei ole ollut tutkia seurakuntadiakonian vaikutusta yksilön tai ryhmien valtautumisen tukemiseen. (Esim. Hatakka 2007; Juntunen 2005; Onninen & Rantanen 2005; Toppinen 2001.) *Empowerment* -tutkimusta on tehty huomattavan paljon kansainvälisen sosiaalityön ja yhteisötutkimuksen piirissä. Kansainvälisissä tutkimuksissa on käsitelty muun muassa sitä, millä tavoin sosiaalityön interventiot voivat tukea valtautumista tai miten sosiaalityöntekijän ammatillinen positio on muuttunut valtautumiseen liittyvän ideologian myötä. (Esim. Askheim 2003; Leadbetter 2002; Lee 2001; Adams 1996; Friedmann 1996.) Yhteisöjen merkitystä valtautumiseen on arvioitu niin kansalaisverkostojen kuin myös uskonnollisten yhteisöjen näkökulmasta (esim. Itzhaky & York 2000; Maton & Wells 1995; Chavis & Wandersman 1990; Zimmerman & Rappaport 1988; Maton & Rappaport 1984). Maton ja Rappaport (1984) sekä Maton ja Wells (1995) nostavat esille diakoniatyön näkökulmasta mielenkiintoisia seikkoja, sillä he pohtivat uskonnon ja hengellisten yhteisöjen merkitystä valtau-

tumisen kannalta. Yksilö voi esimerkiksi löytää hengellisen yhteisön kautta itselleen erityisiä uskontoon perustuvia selviytymisstrategioita. Vaikka valtautumista koskevaa tutkimusta ja keskustelua on olemassa runsaasti, sitä on kritisoitu liian abstraktiksi, eikä valtautumista tukevaa toimintaa ole tarpeeksi konkretisoitu ja arvioitu käytännön työn tasolla (Kuronen 2004, 288–289).

Kysyn tässä artikkelissa², millä tavoilla diakoniatyöntekijät tukevat asiakkaidensa valtautumista taloudellisen avustustyön kontekstissa. Tarkastelen diakoniatyöntekijöiden haastatteluiden avulla, miten valtautumista tukeva työ tapahtuu käytännön diakoniatyössä.

Valtautumisen teoreettiset lähtökohdat ja tutkimuksen tavoitteet

Valtautuminen on nähtävä lähtökohtaisesti yksilöstä itsestään lähtevänä prosessina (esim. Askheim 2003). Askheimin mukaan valtautumisella on kuitenkin sekä yksilöllinen että rakenteellinen taso. Yksilölliseen tasoon kuuluvat erilaiset toiminnot ja prosessit, joiden avulla yksilö itse lisää oman elämänsä hallintaa. Yksilöllinen taso tarkoittaa yksilön itsetunnon ja -arvostuksen kasvamista, myönteistä minäkuvaa ja erilaisten tietojen ja taitojen lisääntymistä. Rakenteellinen taso puolestaan tarkoittaa yksilön ulkoapäin vaikuttavia sosiaalisia rakenteita, rajoja ja vallan suhteita, jotka vaikuttavat yksilön valtautumisen mahdollisuuksiin. Merkittävää on se, että yksilö saa valmiuksia tunnistaa rakenteellisia ja sosiaalisia voimasuhteita, jotka vaikuttavat epäoikeudenmukaisesti yksilön elämään ja vähentävät mahdollisuuksia hallita sitä. (Askheim 2003, 230–231.) Askheimin määrittelemiä valtautumisen yksilöllistä ja rakenteellista tasoa on tarkasteltu erityisesti sosiaalityön kontekstissa, mutta ne voidaan nähdä myös diakoniatyön valtautumista tukevan työn piirteissä.

Vaikka valtautuminen nähdään yksilön henkilökohtaisena prosessina, on olemassa erilaisia menetelmiä ja strategioita, joita voidaan soveltaa yksilön valtautumista tukeksi. Strategioita voivat olla muun muassa yksilön henkilökohtaisen kompetenssin vahvistaminen, sosiaalisen toiminnan tukeminen sekä ympäristöllisten mahdollisuuksien tunnistaminen ja niihin tarttuminen. Valtautumisen kannalta on merkittävää, että yksilö saa myös riittävät palvelut ja aineelliset resurssit tuekseen (Karsikas 2005). Friedmann (1996, 165–167) korostaakin valtautumisen peruselementtinä kotitalouksien riittävien aineellisten ja sosiaalisten resurssien turvaamista. Myös diakoniatyö voidaan nähdä erilaisissa asiakastilanteissa mahdollisuuksien tunnistajana ja luojana. Uusien mahdollisuuksien havaitsemisen voidaan katsoa lähtevän liikkeelle juuri taloudellisten kysymysten selvittelemisestä. Diakonian taloudelliseen apuun nojautuminen kertoo yleensä erittäin vakavista ongelmista toimeentulon alueella, ja niiden selvittäminen on oleellinen osa myös muiden asiakkaan elämään vaikuttavien puutteiden tai ongelmien ratkaisemisessa. Diakonialle on myös tyypillistä sosiaalisen toiminnan tukeminen eli esimerkiksi erilaisen ryhmä- ja leiritoiminnan järjestäminen. "Osallisuuden diakonian" on katsottu saaneen piirteitä sosiaalityön empowerment -traditioista, sillä sen kautta ihmisiä on rohkaistu toimimaan erilaisissa vertaisverkostoissa (Roivainen 2003, 32). Osallistuminen on nähty valtautumisen mahdollistajana, sillä se voi tuoda tunteen vertaisuudesta ja sen kautta yksilö voi saada mahdollisuuden vaikuttaa paremmin elämäänsä ja olosuhteisiinsa (esim. Itzhaky & York 2000, 231–233).

Kolmannen ja julkisen sektorin sosiaalisen työn valtautumista tukevia tekijöitä voidaan lähestyä esimerkiksi Andersonin, Blairin ja Wilsonin jaottelemien valtautumisen ulottuvuuksien³ perusteella, koska niissä on pyritty kuvaamaan valtautumisen monitahoisia piirteitä, ja ne tuovat esille erilaisia sosiaalisen työn mahdollisuuksia.

sia valtautumisen tukemiseksi. He hahmottavat valtautumisen ulottuvuuksiksi henkilökohtaisen, sosiaalisen, koulutuksellisen, taloudellisen ja poliittisen ulottuvuuden. Kaikki ulottuvuudet ovat yhteydessä toisiinsa ja ne rakentavat toisiaan. (Anderson ym. 2005, 20–24.) Ulottuvuudet tulee nähdä myös kaksitasoisena. Yhtäältä ne sisältävät toimenpiteitä ja tukimuotoja, joita yksilö tai ryhmät tarvitsevat valtautumisprosessissaan, toisaalta ne voivat olla yksilö- tai yhteisötason valtautumisen päämääriä. Seuraavaan taulukoon (taulukko I) olen koonnut soveltavin osin Andersonin ym. (2005) määritelmiä valtautumisen

muassa antaen elämänohjeita ja merkityksellisiä kokemuksia. Hengellisyys voi olla yksilölle ikään kuin motivaationa hakea muutosta elämäntilanteeseen, jossa tämä kokee voimattomuutta. Uskonnollinen konteksti voi avata myös kriittistä tietoisuutta, jonka perusteella yksilö voi nähdä muun muassa yhteiskunnan sosiaalisen ja taloudellisen syrjinnän mekanismeja. (Ortiz & Smith 1999, 310; 317; King 1989, 5; 89.) Hengellisen valtautumisen ulottuvuuden voi edellä kuvatussa perusteella nähdä niin kokonaisvaltaisena ja perustavana osana diakoniatyötä, että se läpäisee myös kaikki muut valtautumisen ulottuvuudet.

Taulukko I Sosiaalisen työn valtautumisen ulottuvuudet (sovellettu Anderson ym. 2005 mukaan).

Valtautumisen ulottuvuudet	Merkitykset yksilölle ja ryhmille	Sosiaalisen työn tukemisen muodot
Henkilökohtainen	Itseohjautuvuuden, -hallinnan ja -sääntelyn saavuttaminen	Mahdollistetaan erilaisten yksilön ja ryhmien tarvitsemien voimavarojen ja resurssien saavuttamista
Sosiaalinen	Hakeutuminen yhteisöllisyyteen ja osallistumiseen	Kartoitetaan osallistumisen ja sosiaalisen tuen mahdollisuuksia
Koulutuksellinen	Itsensä kehittäminen ja haaveidensa toteuttaminen	Etsitään koulutusmahdollisuuksia ja estetään tippumasta koulutusjärjestelmien ulkopuolelle
Taloudellinen	Taloudellisten resurssien saavuttaminen	Etsitään mekanismeja, jotka tukevat taloudellista hyvinvointia
Poliittinen	Elämänpiiriä koskettaviin poliittisiin päätöksentekoprosesseihin vaikuttaminen ja osallistuminen	Tuetaan yksilöiden, ryhmien ja erilaisten yhteisöjen kumppanuutta, osallistumista sekä tietoisuutta yksilön ja yhteisöjen oikeuksista

ulottuvuuksien sisällöistä sekä sosiaalisen työn rooleja näiden dimensioiden tukijana ja mahdollistajana.

Andersonin ym. (2005) jaottelu valtautumisen dimensioista vaatii ainakin yhden lisäulottuvuuden, kun tutkitaan kirkon sosiaalista työtä. Kirkon asema hengellisenä instituutiona edellyttää myös diakoniatyön uskonnollisen tai hengellisen valtautumista tukevan ulottuvuuden arvioimista. Hengellisyyden ja uskonnon on katsottu vaikuttavan erityisesti yksilötasolla ihmiseen muun

Tämän artikkelin tavoitteet tiivistyivät aikaisemman tutkimuksen ja teoreettisten näkökulmien perusteella kahteen tutkimuskysymykseen: Kysyn, mitkä valtautumisen ulottuvuudet korostuvat diakoniatyöntekijöiden taloudelliseen avustamiseen liittyvässä asiakastyössä, ja mitä hengellisyys ja työn uskonnollinen konteksti merkitsevät diakoniatyöntekijöiden valtautumista tukevassa työssä.

Tutkimusaineisto ja analyysi

Tutkimuksen aineistona ovat 21 diakoniatyöntekijän teemahaastattelut, jotka keräsin eri puolilla Suomea, kuuden hiippakunnan alueella sijaitsevista kaupunkiseurakunnista vuosien 2005–2006 aikana. Tutkimukseen valittiin seurakuntia 11 kaupungin⁴ alueelta, jotka olivat tilastojen perusteella lähettäneet usein asiakkaidensa hakemuksia diakoniarahastolle⁵. Oletuksena oli, että näissä seurakunnissa diakonian taloudellisen avun antaminen oli aktiivista. Keräsin aineiston teemahaastatteluin, koska menetelmänä se antoi väljyyttä keskustella myös niistä aiheista, jotka nousivat spontaanisti esiin haastattelujen aikana. Haastattelut perustuivat kolmeen keskeiseen teema-alueeseen, jotka koskivat diakonian taloudellisen avun muotoja ja avun tarpeen syitä, viimesijaisen sosiaaliturvan ongelmakohtia sekä diakoniatyöntekijöiden toimintaa yhteiskunnallisina vaikuttajina ja inhimillisen hädän kohtaajina. Erityisesti viimeksi mainittu teema mahdollisti valtautumista koskevan toiminnan käsittelyn. Tutkimukseen valituilla diakoniatyöntekijöillä oli vahva kokemus taloudellisesta avustamisesta, sillä heidän työuransa oli kestänyt keskimäärin 16 vuotta. Koulutukseltaan haastateltavat olivat diakonisoja, diakoneja ja seurakuntakuraattoreita. Haastattelujen kesto vaihteli 95 minuutista 150 minuuttiin. Nauhoitukset tehtiin sekä C-kasettinauhurilla että Mp3-tallentimella. Haastattelut litteroitiin sanatarkasti, ja litteroituja haastatteluja kertyi 380 sivua.

Artikkelin perustana olevaa aineistoa on käytetty aiemmin Viimeisellä luukulla –tutkimuksessa (Juntunen 2006), jossa kartoitettiin diakoniatyön taloudellista apua ja viimesijaisen sosiaaliturvan ongelmakohtia. Aiemman tutkimuksen keskeisenä tuloksena oli 21 haastatellun diakoniatyöntekijän jakaminen kolmeen taloudellisen avustamisen ja yhteiskunnallisen vaikuttamisen tyyppiin. Tutkimuksessa nousi esille, että diakoniatyöntekijöiden taloudelliseen avustamiseen liittyy vahvasti asiakkaan yksilö-, yhteisö-, ja

yhteiskunnallisen tasoon liittyviä vaikuttamisen elementtejä. Tutkimuksessa ei kuitenkaan selvitetty, millä tavoin taloudellisen avun ja siihen liittyvän yhteiskunnallisen vaikuttamisen kautta tuetaan diakonian asiakkaiden mahdollista valtautumista. Viimeisellä luukulla –tutkimuksessa nimesin tyypit 'äänekkäiksi puolustajiksi', 'ahkeriksi etsijöiksi' ja 'empaattisiksi rohkaisijoiksi'. Lähes puolet haastateltavista kuului 'äänekkäiden puolustajien' ryhmään. (Juntunen 2006, 156.) Tässä artikkelissa kutsun tyyppiä orientaatiotyyppiä⁶ sen mukaan, millä tasolla heidän auttamis- ja vaikuttamistyönsä pääasiassa tapahtui. 'Äänekäät puolustajat' nimesin nyt *yhteiskuntakriittisesti suuntautuneiksi*, 'ahkerat etsijät' saivat nimen *yhteisöllisyyttä ja verkostoja korostavat* ja 'empaattiset rohkaisijat' nimesin *yksilölliseen asiakastyöskentelyyn suuntautuneiksi*.

Diakoniatyöntekijöiden valtautumista tukevan toiminnan kartoittaminen perustuu tässä artikkelissa edellä kuvailtujen orientaatiotyyppien toiminnan analysoimiseen. Analysoin orientaatiotyyppiä teoriaohjaavan analyysiin avulla, jonka perustana on Andersonin ym. (2005) luoma malli valtautumisen ulottuvuuksista. Analysoin jokaisesta orientaatiotyypistä, mitkä valtautumisen henkilökohtaisesta, sosiaalisesta, koulutuksellisesta, taloudellisesta ja poliittisesta ulottuvuudesta ilmenevät diakoniatyöntekijöiden työssä. Lisäsin ulottuvuuksiin myös diakoniatyölle tyypillisen hengellisen ulottuvuuden. Valtautumisen ulottuvuuksien analysoimisen jälkeen arvioin, millä tasolla kunkin orientaatiotyypin valtautumisen ulottuvuudet vaikuttavat. Tässä perustana on Askheimin (2003) määrittelemät valtautumisen yksilöllinen ja rakenteellinen taso. Tasojen analysoiminen mahdollisti valtautumisen ulottuvuuksien jakamisen yksilö- ja yhteiskuntatasoihin, mutta näiden lisäksi havaitsin diakoniatyöntekijöiden valtautumista tukevien ulottuvuuksien vaikuttavan keskeisesti myös yhteisö- ja verkostotasolla. Tulosluvuissa käsitelen jokaisen orientaatiotyypin valtautumisen

keskeiset ulottuvuudet ja niitä kehystävät tasot orientaatiotyypeittäin.

Yhteiskuntakriittisesti suuntautuneet

Haastatelluista diakoniatyöntekijöistä erottui joukko, joiden taloudelliseen apuun liittyvä vaikuttamistoiminta liittyi keskeisesti diakonian taloudellisen avun asiakkaiden taloudellisten ongelmien ja hädän syy-seuraussuhteiden arvioimiseen ja esille tuomiseen. Vaikuttamisen muotoja olivat muun muassa yhteydenotot suoraan viranomaisiin ja kaupunkien poliittisiin päättäjiin diakonian asiakkaiden elämäntilanteita koskevissa asioissa. Kirjoittaminen lehtiin ja haastattelujen antaminen olivat niin ikään tärkeitä vaikuttamisen väyliä. Diakoniatyöntekijät organisoivat myös tapahtumia, jossa he tiedottivat ja keskustelivat erilaisista diakonian asiakkaita koskevista teemoista. Diakoniatyöntekijöiden valtautumiseen liittyvän toiminnan voidaan katsoa perustuvan ensisijaisesti rakenteellisen tason olosuhteisiin vaikuttamiseen. Heidän valtautumista tukevan toiminnan keskiössä oli tukea rakenteellisella tasolla asiakkaan poliittista, taloudellista ja hengellistä valtautumisen ulottuvuutta.

Yhteiskuntakriittisesti orientoituneiden työntekijöiden taloudellisen ja poliittisen valtautumisen tukemisen välineenä oli ennen kaikkea ymmärtää ja tuoda ilmi paikkakuntaakohtaisia olosuhteita, jotka olivat osallisina muun muassa diakonian asiakkaiden toimeentulovaikeuksiin, terveydenhoidollisiin puutteisiin sekä asumisolosuhteiden epäkohtiin. Kyseessä oli sosiaalipalvelurakenteen kehittämiseen tähtäävä toiminta, jonka tarkoituksena oli arvioida palvelujen rakennetta, saatavuutta ja toimintaa erityisesti diakonian taloudellisen avun asiakkaiden näkökulmasta tarkasteltuna. Diakonian asiakkaan valtautumisen kannalta voidaan nähdä merkittäväksi se, että diakoniatyöntekijät toivat esille omien asiakkaidensa palvelujen tarpeet. Heidän

toimintansa voidaan liittää Peasen ajatukseen siitä, että hyvinvoinnin perinteistä ammatillista asiantuntijuutta tulee kyseenalaistaa ja luoda sellaista uutta asiakaskeskeistä tietoa, jonka avulla voidaan poistaa asiakkaiden valtautumisen esteitä (Pease 2002, 142; ks. myös Leadbetter 2002, 203). Seuraava sitaatti on esimerkki diakoniatyöntekijöiden kriittisestä tiedon tuottamisesta ja vaikuttamistoiminnasta:

Mä kirjoitin räväkän kirjoituksen siitä, mitä kaupunki ja seurakunta tekee. Mä vastasin siihen kirkkoherran ja seurakunnan tiedottajan luvalla, että arvostelen sitä, että kun sosiaalilautakunta oli tehnyt sellaisen päätöksen, että kun narkomaani haluaa mennä hoitoon, niin hänen pitää mennä viisi kertaa A-klinikalle ensin noin kaksi kuukautta. Kun nää huumeidenkäyttäjät ei elä virkamiesyhteiskunnassa, heillä ei ole semmosta kärsivällisyyttä, että tiettyyn kellon aikaan, ja että he jaksaa olla käyttämättä niitä aineita sen kuukauden puolitoista. Ja sitten he pääsee vasta katkollen. Se on niinku ihan mahdollon yhtälö. ---. Tätä mä arvostelin viimeksi. (H14)

Yhteiskunnallisesti orientoituneiden diakoniatyöntekijöiden toiminnassa painottui se, että vaikuttamisyrittäykset tapahtuivat paikallistasolla ja juuri niillä kentillä, jotka muodostivat diakonian taloudellisen avun asiakkaan toimintaympäristön. Paikallisesta kontekstista käsin tarkasteltuna diakoniatyöntekijät pystyivät näkemään tekijöitä, jotka estävät yksittäisten asiakkaiden tai tiettyjen asiakasryhmien kohdalla valtautumisen mahdollisuuksia. Paikallisen vaikuttamistoiminnan lisäksi työntekijöillä oli valmiutta laajaan sosiaalipoliittiseen keskusteluun ja nähdä niin kirkon kuin paikallisseurakuntien roolit siinä:

Kun nämä kerran ajetaan alas nämä meidän julkiset palvelut niin niitä ei enää tähän maahan rakenneta uudelleen. Se on valtava osaaminen...se on tullut vuosien saatossa

näiden julkisten palvelujen tuottajille ja käsitteäkseni sikäli kun olen kuullut, että onko tämä yksityisten palvelujen tuottaminen, niin eihän se ole edes edullisempaa. --- Kylä minä toivon kirkolta rohkeutta, lähinnä meidän piispoilta...myös paikallisseurakunnista työntekijöiltä rohkeutta. Puolustaa niitä arvoja...hyvinvointiyhteiskunnan arvoja. (H18)

Rakenteellisen tason poliittisen ja taloudellisen valtautumisen ulottuvuudet merkitsivät asiakas- tasolta tarkasteltuna valtautumisen perusteiden luomista. Toiminnallaan diakoniatyöntekijät ikään kuin avasivat asiakkailleen pääsyn aineellisten resurssien ja palvelujen luo. He pyrkivät paikallistamaan sellaiset katkokset tai katveet, jotka olivat vaikuttaneet asiakkaan sosiaaliturvan saatavuuteen. Valtautumisen kannalta on tärkeää juuri se, että ymmärretään, millä tavoin erilaiset sosio-ekonomiset ja kulttuuriset olosuhteet vaikuttavat eri toimijoiden valtasuhteisiin ja millä tavoin ne voivat vahvistaa tai vähentää yksilön vallan mahdollisuuksia (Leonardsen 2007, 4; Askheim 2003, 235).

Myös hengellinen valtautumisen ulottuvuus voidaan nähdä osana tähän orientaatioon kuuluviin työntekijöiden vaikuttamistoimintaa. Heidän toimintansa voi jopa saada piirteitä kristillisen historian lukuisista kansalaisoikeuksia ajavista liikkeistä. Vaikka diakoniatyöntekijät eivät muodosta yhtenäistä liikettä, voidaan yksittäisiä diakoniatyöntekijöitä pitää rohkeina yhteiskunnallisina kriitikkoina ja heikompiosaisten ääninä. He näkivät, että heidän asemassaan tulee vaikuttaa niihin vääryyksiin, joita he olivat havainneet asiakkaidensa elämäntilanteiden kautta:

Mä koen olevani diakonian ääni täällä. Haluan tuoda esille sen tässä kulutushysteriassa, että kaikille tää maa ei ole hyvinvointivaltio. Kaikki täällä ei voi hyvin...kaikille ei oo terveyttä eikä ystäviä. Mä koen, että mä olen sellainen huutava ääni erämaassa ---. Tai mä

olen myös enemmän...mä olen herättelijä ja eräänlainen profeetta...mä huudan, ettei tämä käy...tää systeemi ei käy, osalle vielä käy tosi huonosti. (H9)

Vaikka rakenteellisen tason toiminta on merkittävää valtautumisen tukemisessa, on prosessin kannalta olennaista myös yksilötason tukeminen. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että yksilön henkilökohtaisen valtautumisprosessin tukeminen jää jonkin verran taka-alalle yhteiskuntakriittisesti orientoituneiden diakoniatyöntekijöiden toiminnassa. Heidän toiminnastaan ei löytynyt selviä yhteyksiä siihen, kuinka he palaavat rakenteellisen tason toiminnasta asiakastason työskentelyyn niin, että myös asiakkaan olisi mahdollista nähdä elämäntilanteeseensa johtaneet rakenteelliset syy-seuraussuhteet. Rosen mukaan asiakkaat tarvitsevat eräänlaisen reflektioprosessin tilanteeseensa johtaneista seikoista. Asiakkaan läsnäolo, kokemus ja ääni tulisi vaikuttaa vahvasti valtautumisprosessissa, koska kyseessä on viime kädessä tämän henkilökohtainen prosessi. Asiakas tulisi saada aidosti mukaan ohjaamaan elämänsä haluttuun suuntaan ja suunnittelemaan toimenpiteitä, joita hän tarvitsee tavoitteidensa saavuttamiseksi. (Rose 2003, 202.)

Yhteisöllisyyttä ja verkostoja korostavat

Osa haastatelluista diakoniatyöntekijöistä oli selkeästi orientoitunut yhteisökeskeiseen työhön ja verkostojen luomiseen omassa asiakastyössä. Taloudellisen avun asiakkaan auttaminen ja yhteiskunnallinen vaikuttamistyö perustuivat konkreettiseen toimintaan ja usein myös auttamistyölle asetettuihin selkeisiin päämääriin. Diakoniatyöntekijät lähtivät erilaisin tukimuodoin korjaamaan asiakkaidensa taloudellista puutetta.

Diakoniatyöntekijöiden tarkoituksena oli luoda asiakkailleen muun muassa auttajaverkostoja,

joka takaisi henkilöille sen tuen ja palvelut, joita he kussakin elämäntilanteessa tarvitsivat. Erityisen tärkeässä roolissa oli löytää asiakkaalle myös vertaisverkostoja ja oma-apuryhmiä. Yhteisöjen merkitystä korostavien diakoniatyöntekijöiden valtautumista tukeva toiminta kohdistui asiakkaan henkilökohtaisen valtautumisen tukemiseen sekä rakenteellisen tason olosuhteisiin vaikuttamiseen. Valtautumista tukevan toiminnan ulottuvuudet koskivat pääasiassa taloudellista, sosiaalista, poliittista ja hengellistä valtautumista.

Samoin kuin yhteiskuntakriittisesti orientoituneiden työntekijöiden toiminnassa, niin myös yhteisöllisesti orientoituneiden taloudellista ja sosiaalista valtautumista tukevassa työssä voidaan nähdä reittien avaamista erilaisten resurssien saavuttamiseen. Pelkistetyimmillään asiakkaalle pyrittiin luomaan välttämättömien tarpeiden tyydyttäminen, kuten ruoka, vaatteet ja mahdollisuuksien mukaan asunto. Taloudellinen apu konkreettisine toimenpiteineen saattoi merkitä diakonian asiakkaalle itsemäärityksen kannalta uusia perusteita ja itsetunnon kohoamista. Merkityksellistä perustarpeiden tyydyttämisessä, konkreettisessa pienessäkin avustamisessa, on se, että sen kautta asiakas voi saada toivoa ja luottamusta asioidensa järjestymiseen (Rodwell 1996, 30). Diakoniatyön merkitys asiakkaan valtautumisen vahvistamisessa perustui myös asiakkaan eksistenssin tunnustamiseen:

Rahallinen avustaminen on kuitenkin meidän kannalta hetkittäistä niinku yhden, kahden kerran tapahtuvaa...me ei voida avustaa jatkuvasti ihmisiä. Niin sillä tavoin on tärkeämpää se, että me oltais auttamassa ihmisiä siinä, että vähälläkin rahalla elämä voi olla mielekästä. Sulla voi olla yhteisö ja sulla voi olla tekemistä. Sä voit olla tässä yhteiskunnassa vaikka sulla ei oo töitä. (H16)

Yksilön sosiaalisen ja taloudellisen perustan luomiseen tarvittiin diakoniatyössä eri viranomais-ten yhteistyötä. Valtautumisen rakenteellisella

tasolla juuri viranomaisyhteistyö saattoi luoda uusia paikallisia taloudellisen ja sosiaalisen tuen verkostoja sekä linkittää yhteen asiakkaita ja eri palvelujen tarjoajia. Diakonian asiakkailla arvioitiin olevan tarve usein moni-ilmeiseen muutosprosessiin, jossa tarvittiin diakoniatyöntekijää ikään kuin sillanrakentajana palvelujen ja asiakkaiden tarpeiden välille.

Yhteisöllisyyttä korostavien diakoniatyöntekijöiden keskeinen vahvuus yksilön valtautumisprosessin tukijoina saattoi olla myös siinä, että ne toimenpiteet, joilla työntekijä pyrkii auttamaan asiakasta, olivat asiakkaalle ohjeina ja malleina sellaisista toimintatavoista, joiden kautta hän voi saada apua ja joita noudattaen hän voi itse ryhtyä hoitamaan asioitaan. Diakoniatyöntekijöiden vahva kokemus oli se, että monet diakonian taloudellisen avun asiakkaat olivat oppineet ja perineet huono-osaisuutta ja syrjäytymistä vahvistavia toimintamalleja. Erityisesti feministisessä valtautumistutkimuksessa on nähty merkitykselliseksi erilaisten vaihtoehtojen ja toimintatapojen näkyväksi tekeminen. Ne voivat merkitä yksilölle ulospääsyä vanhoista, ehkä valtautumista estävistä malleista. (East 1999, 149; Bookman & Morgen 1988, 4.)

Diakoniatyöntekijät toivat haastatteluisaan myös esille, miten he ehdottivat asiakkaalleen osallistumisen mahdollisuuksia eri yhteisöihin ja organisaatioihin. Perustana yhteisöllisyyden vahvistamisessa oli havainto diakonian asiakkaiden yksinäisyydestä, eristäytymisestä ja muutamien asiakkaiden kohdalla jopa suoranaista erakoitumisesta. Osallistumista tuettiin muun muassa rohkaisemalla hakemaan koulutukseen:

Ja rohkaistaan siihen, että hakee kouluun ja uskaltaisi lähteä. Että löytyisi se jonkinlainen päämäärä sille elämälle, että ei vaan anneta olla. (H17)

On todettu, ettei valtautuminen ole mahdollista ilman osallistumista, tai että valtautuminen

seuraa osallistumisesta. Osallistuminen luo tunteen yhteisöllisyydestä, vertaisuudesta ja osallistumisen kautta yksilö voi saavuttaa paremmat mahdollisuudet vaikuttaa elämäänsä ja ympäristöönsä vaikuttaviin asioihin. (Itzhaky & York 2000, 225; 231–233; Chavis & Wandersman 1990, 73–75.) Näin yksilötason valtautumisen sosiaalinen ulottuvuus liittyy myös poliittiseen ulottuvuuteen eli siihen, että yksilöstä itsestään tulee omien asioidensa ajaja ja puolustaja.

Hengellinen valtautumisen ulottuvuus nousee esiin kahdelta tasolta. Haastateltujen diakoniatyöntekijöiden lähtökohtana taloudelliselle avustamiselle oli, että jokaista asiakasta pyritään auttamaan ainakin kohtaamalla ja kuuntelemalla tätä. Mahdollisuuksien mukaan asiakkaita ohjattiin myös seurakunnan hengelliseen toimintaan. Asiakkaan valtautumisen näkökulmasta taas konkreettinen auttaminen voi merkitä autetuksi tulemisen kokemusta, joka voi saada hengellisen kokemuksen piirteitä. Useat haastatellut diakoniatyöntekijät olivat pyytäneet asiakasta työntekijän kiittämisen sijaan kiittämään Jumalaa saamastaan avusta:

Ja tää kiitos, että me ohjataan, että Taivaan isää voi kiittää ja me ollaan vaan välikäsiä. Koetetaan sillä tavalla muistuttaa, että tämä on välillistä apua. (H17)

Työskentely asiakkaan kanssa saattoi myös ajan mittaan muuttua hengelliseksi työksi, kuten seuraava haastateltava kertoi:

Ja sitten monen kanssa on sillai...vaikka ei ajallisesti pitkään...mutta silleen käyty pitkä tie, että on ollut ihan tälläsii konkreettisia asioita, joista on sitten avanneet isoja asioita heidän elämäänsä. On ihan rippiasioista kyse ja oon saanut urani aikana synninpäästöjä julistaa. Vaikka en tiedä kuuluuko se diakoniatyöntekijän toimenkuvaan. (H13)

Edellinen haastattelulainaus tuo esiin, kuinka diakoniatyön hengellinen puoli voi vaikuttaa asiakkaan tilanteeseen vapauttavasti. Ihminen voi ehkä vapautua syyllisyyden taakasta ja vapauttaa itsestään voimavaroja, jotka aikaisemmin ovat kohdistuneet murehtimiseen ja syyllisyyden kantamiseen.

Yhteisöjä ja verkostoja korostavien diakoniatyöntekijöiden auttamistyössä on ainakin joidenkin haastateltavien kohdalla hankala nähdä yhteyttä siihen, millä tavoin asiakas itse on häntä koskevissa toimissa mukana. Diakoniatyöntekijöille asiakaslähtöisen työskentelyn peruslähtökohtana oli selvittää se, mikä oli asiakkaan hätä ja mitä asiakas itse toivoi tilanteelleen tapahtuvan. Kuitenkaan diakoniatyöntekijöiden haastateluaineistosta ei selviä, minkä verran diakoniatyöntekijä ja asiakas tekevät yhteisiä päätöksiä auttamisen tavoista ja luonteesta. Avoimeksi kysymykseksi jää siis se, kuinka paljon asiakas itse vaikuttaa auttamisen suuntaan, vai perustuuko se enemmän viranomaisten asiantuntijuuteen ja päätäntävaltaan. Yksilön valtautumisen kannalta on oleellista se, ettei diakoniatyöntekijä tai muu sosiaalialan asiantuntija tarjoa normatiivisia ratkaisuja yksilön ulkopuolelta, vaan ratkaisu- vaihtoehdot tulevat viime kädessä asiakkaalta itseltään (Rose 2003, 202).

Yksilökeskeiseen asiakastyöskentelyyn suuntautuneet

Haastatelluista diakoniatyöntekijöistä erottui joukko, joiden työote perustuu vahvasti yksilökeskeiseen, empaattisesti orientoituneeseen asiakastyöskentelyyn. Ryhmän vaikuttamisen ja asiakkaan auttamisen tavat olivat pääasiassa keskustelu, ohjaaminen ja kannustaminen. Diakoniatyöntekijät halusivat pureutua asiakkaan yksilölliseen elämäntilanteeseen ja antaa aikaa tilanteen läpikäymiseen. Heidän valtautumista tukevan työn voidaan katsoa painottuvan pääasiassa asiakkaan henkilökohtaisen valtautumi-

sen tukemiseen. Valtautumisen ulottuvuudet koskivat pääasiassa yksilötason henkilökohtaista, koulutuksellista, sosiaalista, poliittista ja hengellistä valtautumista.

Henkilökohtaisen valtautumisen ulottuvuus merkitsi sitä, että diakoniatyöntekijän työ kohdistui pääasiassa asiakkaan kohtaamiseen ja hänen tarinansa kuuntelemiseen. Diakoniatyössä oli havahduttu siihen, että heillä oli erityisen paljon asiakkaita, jotka olivat jääneet ilman viranomaisien kohtaamista eri sosiaali- ja terveyspalvelujen kentällä. Esimerkiksi monien diakoniatyön asiakkaiden velkojen hoito tai sosiaalietuuksien saaminen oli pysähtynyt riittämättömään neuvontaan. Diakoniatyöntekijät keskittyvät taloudellisen ja sosiaalisen neuvonnan lisäksi myös asiakkaan muun elämäntilanteen kartoittamiseen. Perehtymisellä asiakkaan elämäntilanteeseen ja siihen, kuinka asiakkaat ovat jaksaneet ja selviytyneet haastavista elämäntilanteista, on merkittäviä vaikutuksia yksilön valtautumisprosessin kannalta (Rose 2003, 202). Työntekijät olivat selkeästi orientoituneet näkemään asiakkaassa olemassa olevan kompetenssin:

Se vaatii siltä työntekijältä, että arvostaa sitä ihmistä ja kertoo myöskin ääneen, että minä suuremmalle osalle sanon, että tämä sinun tilanne on tosi vaikea, mutta olen ihan varma, että sinun kaltaisesi ihminen voi tästä selvitä. (H21)

Diakoniatyön tavoitteena oli asettaa avun hakeamisen kynnyks mahdollisimman matalalle ja kohdata ihminen ihmisenä, jolloin viranomaisrooli pyrittiin häivyttämään taka-alalle, kuten seuraava haastateltava kertoo:

Ja minä näen sen niin, että minä pyrin olemaan heille se ihminen, että kun asiakas täältä lähtee, niin sen ei tartsisi ajatella, että olipa pelottava tuo diakoniatyöntekijä, että sen ei tartsisi ikinä kokea sitä, että uskallanko minä mennä sinne ja kuinka tiukkana se siel-

lä on. ---. Että ei ihmisen tarvitse tuntea niin, että se kaiken kyselee ja koko elämä pitäisi selittää. (H19)

Yksilökeskeiseen asiakastyöskentelyyn orientoituneiden työntekijöiden ajatuksena oli, että keskustelu ja reflektio voisivat auttaa asiakasta löytämään vaihtoehtoja taloudellisten ja mahdollisten muiden ongelmien ratkaisemiseen. Valtautumisessa keskeinen ajatus onkin se, että yksilö on itse oman elämänsä paras asiantuntija. Yksilön oman asiantuntijuuden herättämiseksi on tärkeää, että tuetaan yksilön tietoisuutta omasta tilanteestaan ja siihen liittyvästä muutoshalukkuudesta. (Rose 2003, 201–203; Heikkilä-Laakso & Heikkilä 1997, 348.) Asiakkaan tietoisuuden herättäminen ja laajentaminen henkilökohtaisesta tilanteestaan voidaan nähdä myös valtautumisen koulutuksellisenä ulottuvuutena, koska keskeisenä osana sitä oli uuden tiedon saaminen, uusien toimintamallien oppiminen ja sen kautta henkilökohtaisen tilanteen arvioiminen.

Valtautumisen poliittisen tason ulottuvuus voi korostua erityisesti silloin, kun yksilö alkaa pohdita elämäänsä uusista näkökulmista ja kyseenalaistaa niin omaa kuin yhteisönsä toimintaa. Valtautumisen teorioissa korostetaan usein sitä, että poliittinen ulottuvuus merkitsee yksilölle aktiivista osallistumista demokraattiseen päätöksentekoon ja osallistumista erilaisiin sosiaalisiin liikkeisiin. Näin yksilö saavuttaa vaikutusvaltaa häntä koskeviin asioihin (esim. Servian 1996). Diakonian asiakkaan näkökulmasta ajateltuna nämä voivat näyttäytyä varsin suurina asioina. Sen sijaan poliittisen valtautumisen ulottuvuus on jo sitä, että yksilö alkaa nähdä itsensä ja tulevaisuutensa myönteisessä valossa. Samalla hän pystyy näkemään ympäristön tarjoamat mahdollisuudet eikä pidä yhteiskuntaa ja toisia ihmisiä uhkana itselleen. Bretonin mukaan valtautumisen prosessissa henkilökohtaisuus ja poliittisuus kytkeytyvät yhteen. Yksilö voi oivaltaa omat velvollisuutensa ja oikeutensa silloin

kun hän havaitsee, kuinka hänen oma elämänsä kytkeytyy julkiseen kontekstiin ja sen tarjoamiin mahdollisuuksiin. (Breton 1999, 228.)

Hengellinen valtautumisen ulottuvuus diakonia-työntekijöiden työskentelyssä näkyi siten, että työntekijä havaitsee asiakkaan voimavarat ja mahdollisuudet. Yksilö voi näin vapautua esimerkiksi ajatuksesta, että hän on pelkästään sosiaalisten olosuhteidensa orja. Yksilö voi saada hengellisen kokemuksen siitä, että hänen elämällään on erityistarkoitus, vaikka olosuhteet sinä hetkenä olisivat huonot. (Ks. myös Ortiz 1999, 317.)

Diakoniatyöntekijöiden ja asiakkaiden hengelliset keskustelut, rukoukset ja esimerkiksi Raamatun tekstien lukeminen sisältävät sellaisia elementtejä, joista taloudellisen avun asiakas koki armoa ja vapautusta:

Kysyn, että haluaako, että hiljennytään yhdessä tai viedään näitä asioita Jumalan eteen. Monet sanoo siihen, että kyllä, ja minä saatan sanoa heille, että minä muistan sinua rukouksissani. Ja hän sanoo kiitos ja alkaa ehkä itkemään. (H21)

Yksilöllistä asiakastyötä korostavien työntekijöiden auttamis- ja vaikuttamistyön valtautumisen ulottuvuudet sisältävät erityisesti asiakkaan yksilötason valtautumisen moninaisia aspekteja. Kuitenkin avoimeksi kysymykseksi jää, saavatko asiakkaat riittävän tuen valtautumisensa mahdollisuuksille myös silloin, kun tuetaan pääasiassa henkilökohtaista autonomiaa ja subjektiivutta. Tulisiko kiinnittää huomio enemmän myös asiakasta ympäröiviin sosiaalisiin ja rakenteellisiin olosuhteisiin? Toisaalta voi olla, että yksilötyöskentelyä korostavat työntekijät ovat ikään kuin asiakkaidensa henkisiä valmentajia, jotka tukevat asiakkaan itsenäistä selviytymistä tarjoamalla hänelle riittävän autonomisen toimijuuden tilan. On kuitenkin muistettava, että autonominen toimijuus on enemmän valtautumisen tavoite ja

päämäärä, vaikka se voidaan nähdä osana valtautumisen prosessia.

Valtautumisen monet merkitykset

Analysoin tässä artikkelissa diakoniatyöntekijöiden taloudelliseen apuun liittyvää valtautumista tukevaa toimintaa. Jaoin haastattelemani diakoniatyöntekijät orientaatiotyyppeihin, joita olivat yhteiskuntakriittisesti suuntautuneet, yhteisöjä ja verkostoja korostavat ja yksilökeskeiseen asiakastyöskentelyyn suuntautuneet. Tarkastelin orientaatiotyyppien valtautumista tukevaa toimintaa valtautumisteorioista nostettujen henkilökohtaisen, sosiaalisen, koulutuksellisen, taloudellisen, poliittisen ja hengellisen ulottuvuuksien kautta. Ulottuvuudet jaoin valtautumisen yksilölliseen ja rakenteelliseen tasoon. Yhteiskuntakriittisesti suuntautuneiden tuki asiakkaiden valtautumiseen tapahtui pääasiassa rakenteellisella tasolla, jolla he tukivat asiakkaan poliittista, taloudellista ja hengellistä valtautumisen ulottuvuutta. Yhteisöjä korostavien valtautumista tukeva toiminta kohdistui asiakkaan yksilötason valtautumisen tukemiseen sekä rakenteellisen tason olosuhteisiin vaikuttamiseen. Valtautumisen ulottuvuudet koskivat pääasiassa taloudellista, sosiaalista, poliittista ja hengellistä valtautumista. Yksilökeskeiseen asiakastyöskentelyyn suuntautuneiden valtautumista tukevan työ tapahtui pääasiassa yksilöllisellä tasolla ja valtautumisen ulottuvuudet koskivat henkilökohtaista, koulutuksellista, sosiaalista, poliittista ja hengellistä valtautumista.

Diakoniatyöntekijöiden orientaatiotyyppien valtautumista tulevan toiminnan jaottelun perusteena oli Askheimin (2003) näkemys valtautumisen rakenteellisesta ja yksilöllisestä tasoista. Kun tarkastelin diakoniatyöntekijöiden valtautumisen ulottuvuuksia taloudellisen avun kontekstissa ja käytännön avustustyön tasolla, havaitsin, etteivät nämä tasot riitä luonnehtimaan diakoniatyöntekijöiden moniulotteista työtä. Merkittävässä

asemassa taloudellisen avustamisessa on myös yhteisöllinen taso, sillä valtautumisen kannalta olennaista on asiakkaan sosiaalisten verkostojen ja tuen kartoittaminen sekä asiakkaan tukemisen osallistamiseen ja yhteisöllisyyteen.

Seuraavaan taulukkoon (taulukko 2) olen koonnut diakoniatyöntekijöiden orientaatiotriotyypin keskeisimmät valtautumista tukevat ulottuvuudet sekä tasot, joilla ulottuvuudet ensisijaisesti ilmenevät. Rakenteellisen ja yksilöllisen tason lisäksi liitin ulottuvuudet yhteisölliseen tasoon.

valtautumista tukeva työ toteutuu yhteisöjä ja verkostoja korostavien diakoniatyöntekijöiden toiminnassa. Heidän valtautumista tukeva työ sisältää diakonian asiakkaan elämäntilanteen vakavasti ottamisen, luottamuksellisen asiakassuhteen rakentamisen sekä tulevaisuuden mahdollisuuksien näkemisen. Yhteisöjä ja verkostoja korostavat tarkastelivat asiakkaan tilannetta myös siitä näkökulmasta, mitkä tekijät hänen elinolosuhteissaan, sosiaalisissa verkostoissaan sekä oppimissaan elämisen malleissaan vahvistavat tai heikentävät hänen vaikutusvaltaa suhteessa elämäänsä.

Taulukko 2 Valtautumisen ulottuvuudet orientaatiotyypin ja toiminnan tason mukaan

Valtautumista tukevat orientaatiotyypit	Valtautumista tukevan työn tasot:		
	Rakenteellinen	Yhteisöllinen	Yksilöllinen
Yhteiskuntakriittisesti suuntautuneet	Taloudellinen Poliittinen Hengellinen	Poliittinen	Henkilökohtainen
Yhteisöjä ja verkostoja korostavat	Sosiaalinen Taloudellinen Poliittinen	Henkilökohtainen Sosiaalinen Poliittinen Hengellinen	Henkilökohtainen Sosiaalinen Poliittinen
Yksilökeskeiseen asiakastyöskentelyyn suuntautuneet	Koulutuksellinen	Henkilökohtainen	Henkilökohtainen Sosiaalinen Koulutuksellinen Poliittinen Hengellinen

Taulukossa 3 puolestaan määrittelen, mitä kukin edellisessä taulukossa esitetty valtautumisen ulottuvuus tarkoittaa rakenteellisella, yhteisöllisellä ja yksilöllisellä tasolla.⁷ Ulottuvuudet saavat orientaatiotyypin mukaan erilaisia piirteitä ja painotuksia, mutta taulukon määritelmässä tuon esille ulottuvuuksien ja tasojen tyypillisimmän ja olennaisimman sisällön diakoniatyön taloudellisen avun kontekstista tarkasteltuna.

Taulukoiden 2 ja 3 perusteella havaitaan, että yhteisöllinen taso kuuluu merkittävällä tavalla diakoniatyöntekijöiden valtautumista tukevaan työhön, sillä jokaisen orientaatiotyypin työ ilmenee myös yhteisöllisellä tasolla. Monipuolisin

Kaikissa diakoniatyöntekijöiden orientaatioissa on havaittavissa valtautumista tukeva henkilökohtainen ja poliittinen ulottuvuus. Henkilökohtaisen valtautumisen ulottuvuuden keskiössä on yksilöllis-narratiivinen työote eli pysähtyminen kuuntelemaan asiakkaan itsensä kertoma elämäntilanne ja diakonian avun tarpeeseen joutaneet syyt. Poliittinen ulottuvuus merkitsee puolestaan sitä, etteivät valtautumisen ulottuvuudet muodostuneet diakoniatyöntekijöille vain terapeuttisiksi työvälineiksi, vaan työntekijät ymmärsivät myös paikallisia, asiakkaan sosiaalisen ympäristön hallinnan ja vallan suhteita, jotka mahdollisesti uhkaavat tai tukevat diakonian asiakkaan valtautumista (ks. myös Pease 2002,

Taulukko 3 Diakoniatyön valtautumista tukevan toiminnan ulottuvuudet rakenteellisella, yhteisöllisellä ja yksilöllisellä tasolla

Valtautumisen ulottuvuudet	Valtautumisen tasot:		
	Rakenteellinen	Yhteisöllinen	Yksilöllinen
Henkilökohtainen		Yksilön kannustaminen ja rohkaiseminen osallistumiseen ja vertaistuen hakemiseen	Yksilön tarinan kuuleminen ja tämän elämäntilanteen vakavasti ottaminen. Yksilön voimavarojen havaitseminen ja valtautumista estävien tekijöiden tiedostaminen Luottamuksen ja toivon herättelemine
Sosiaalinen	Auttamis- ja tukiverkostojen luominen	Samassa elämäntilanteessa elävien asiakkaiden yhteen tuominen	Asiakassuhteen rakentaminen, asiakkaan kohtaaminen ja konkreettinen auttaminen Lähiyhteisöjen kartoittaminen asiakkaan sosiaalisesta ympäristöstä
Koulutuksellinen	Koulutusmahdollisuuksien etsiminen ja luominen		Kannustaminen ja rohkaiseminen koulutukseen Kansalaistaitojen vahvistaminen, kriittisen tietoisuuden lisääminen
Taloudellinen	Sosiaalisten ja taloudellisten etuuskien ja palvelujen saannin mahdollistaminen		Perustavien aineellisten resurssien saaminen yhteistyössä eri viranomaisten kanssa
Poliittinen	Asiakkaiden perusoikeuksien puolustaminen	Ryhmien tukeminen oikeuksiensa ja vastuidensa kantamiseen. Kollektiiviseen kansalaistoimintaan tukeminen	Henkilökohtaisen vastuun kantamisen ja kansalaisoikeuksista kiinni pitämisen tukeminen Asiakkaasta poliittinen toimija
Hengellinen	Heikompiosaisten äänenä ja puolustajana toimiminen	Hengellinen ryhmätoiminta valtautumisen tukena	Diakoniatyön hengelliset sisällöt asiakkaan valtautumisen tukena

142). Andersonin ym. (2005, 23–24) mukaan valtautumisen poliittinen ulottuvuus seuraa taloudellista ulottuvuutta. Myös tämän artikkelin tulosten perusteella voidaan todeta, että niin poliittisella ulottuvuudella kuin myös muilla valtautumisen ulottuvuuksilla on merkittävä tavalla yhteyksiä taloudelliseen ulottuvuuteen. Usein asiakkaiden tilanteissa vasta akuutteihin taloudellisiin ongelmiin vastaaminen mahdollistaa persoonakohtaisemman työskentelyn asiakkaan kanssa tämän omien voimavarojen ja mahdollisuuksien löytämiseksi, niin itsestään kuin laajemmin elinympäristöstään.

Andersonin ym. (2005, 20) mukaan valtautumisen ulottuvuudet eli henkilökohtainen, sosiaalinen, koulutuksellinen, taloudellinen ja poliittinen ulottuvuus täydentävät toisiaan. Myös diakoniatyöntekijöiden valtautumista tukeva toiminta osoittautuu moninaiseksi, ja valtautumisen eri ulottuvuudet ovat yhteydessä toistensa kanssa. Diakoniatyöntekijöiden valtautumista tukevan työn tarkasteluun liitin myös hengellisen ulottuvuuden, joka osoittautuu valtautumiselle keskeiseksi ja diakoniatyölle ominaislaatuiseksi piirteeksi. Hengellisen valtautumisen ytimessä ovat asiakkaan henkilökohtaisten, eksistentiaalisten merkitysten löytäminen, usko ja toivo ihmiseen ja hänen muutosmahdollisuuksiinsa sekä yksilön jumalasuhteen käsittely (ks. myös Ortiz & Smith 1999, 310; Levy, 1994, 3). Kaikkien diakoniatyöntekijöiden orientaatiotyyppien toiminnassa keskeisenä ajatuksena on myös tarjota mahdollisuus asiakkaan häpeän, syllisyyden ja kärsimyksen käsittelyyn, sillä usein taloudellisen avun asiakas kantaa mukanaan häpeää tilanteestaan ja mahdollisista menneisyyteensä liittyvistä ikävistä tapahtumista. Häpeän ja syllisyyden läpikäyminen voi vapauttaa merkittävä tavalla asiakkaan voimavaroja tilanteensa selvittämiseen ja tulevaisuuteen suuntautumiseen. Diakoniatyön hengellisen valtautumisen ulottuvuus voidaan tiivistää ajatukseen yksilön vapauttamisesta valtautumiseen, jossa asiakkaan henkisen ja hengellisen tilanteen käsittely voi

olla lähtökohtana ja motivaationa tämän valtautumisprosessille. Hengellisen työtteen mukana olo taloudellisessa avustamisessa on osoittautunut myös diakoniatyöntekijöille itselleen yhdeksi tärkeimmäksi motivaatioksi ja perusteeksi toteuttaa taloudellista avustustyötä (Juntunen 2007).

Diakoniatyötä ohjaa tavoite kokonaisvaltaisesta kohtaamisesta eli se, että asiakkaita autetaan aineellisesti, henkisesti ja hengellisesti. Diakoniatyön valtautumista tukevaa työtä ohjaa niin ikään kokonaisvaltaisuuden periaate, jonka hengellinen ulottuvuus tekee diakoniatyöstä ainitlaatuista suhteessa sosiaalityöhön. Hengellisen toiminnan lisäksi diakoniatyön valtautumista tukevassa työssä korostuu yhteiskuntakriittinen työ eli huono-osaisimpien oikeuksien ajaminen ja heidän voimavaraistaminen oikeuksiensa puolustajiksi. Yhteiskuntakriittistä työtettä on peräänkuulutettu vahvemmin myös osaksi tämän päivän sosiaalityön käytäntöjä (Jokinen & Juhila 2008, 288–289; Juhila 2008b, 74–76). Valtautumista tukevaan työhön tarvitaan usein myös pitkäkestoista ja jatkuvaa asiakassuhdetta, jonka toteuttamiseen ainakaan sosiaalityön toimeentulotukiasiakkuuksissa ei ole aina mahdollisuuksia. Toisaalta, jatkuva ja prosessimainen asiakastyöskentely ei välttämättä toteudu diakoniatyössäkään, sillä usein diakonian asiakas hakee tai saa apua tilanteeseensa vain kertaluonteisesti. Diakoniatyön valtautumista tukevan toiminnan käsittely osoittaa, että se täydentää ja osittain paikkaa sellaisia sosiaalityön tehtäviä, joita sosiaalityö ei pysty toteuttamaan tiukkojen sosiaalipoliittisten linjausten ja instituutioiden reunaehtojen vuoksi (ks. Jokinen & Juhila 2008, 288). Diakoniatyön tarkastelu valtautumisen näkökulmasta vaatii kuitenkin aikaisempaa tarkemmin pohtimaan ja määrittelemään, mikä on diakoniatyön paikka ja rooli julkisen sosiaalityön rinnalla. Miten kehittää käytännössä rakentavalla tavalla erityisesti diakoniatyön ja sen tärkeimmän yhteistyötahon, sosiaalityön, kumppanuutta (ks. Juhila 2008a, 45)? Selvää on, että diakoniatyön

valtautumista tukevan työn puitteet ja mahdollisuudet voivat oleellisesti pienentyä, kun syvenvä lama tuo aina vain uusia asiakkaita ja uutta köyhyyttä diakoniatyön "viimeiselle luukulle".

Diakoniatyön valtautumista tukevan työn ominaispiirteistä voidaan löytää yhteyksiä vapautuksen teologian ajatuksiin, jossa keskeisessä asemassa ovat köyhät ja heidän oikeuksiensa puolustaminen sekä yhteiskunnan, talouden ja myös kirkon toiminnan kritiikki. Vapautuksen teologian käsityksiin kuuluu, että köyhät eivät ole passiivisia uhreja, vaan heitä tulee tukea ja rohkaista aktiiviseen toimintaan muutoksen puolesta. (Vuola 2002, 262–266.) Kirkon diakoniatyön valtautumisasiologian lähtökohdaksi voidaan määrittellä diakonian arvot ihmisen ainutlaatuisuuden kohtaamisesta ja yksilön mahdollisuuksien tunnustamisesta. Valtautumisen tukemiseen tähtäävä tehtävä on ensisijaisesti kiinni ammatillisista arvoista ja niiden ilmenemisistä (Rose 2003, 202). Juuri arvoihin perustuu myös diakoniatyön valtautumista tukevan toiminnan voimavara.

Viitteet

¹ Sosiaalitoimistot ovat saaneet viime vuosien aikana paljon julkista kritiikkiä sosiaaliamiesten taholta. Esimerkiksi Helsingin sosiaaliamiehet ovat tuoneet toimintaraportteissaan esille pääkaupunkiseudun sosiaalihuoltoa koskevia ongelmia tai puutteita. (Autti & Soppela 2006.)

² Kiitos Irene Roivaiselle, Marjaana Seppäelle ja refereille käsikirjoituksen kommentoinnista.

³ Anderson ym. (2005, 20) arvioivat valtautumisen ulottuvuuksia pääasiassa kansainvälisen ja erityisesti kolmannen maailman sosiaalityön kontekstissa. Mallin lähtökohdana on yksilön suhde ja kokemus makrotason sosiaalisesta ja taloudellista epäoikeudenmukaisuudesta sekä yksilöitä ja yhteisöjä tukevista interventioissa. Edellä mainitun vuoksi siinä on myös useita näkökulmia, joita voidaan soveltaa suomalaisen julkisen sosiaalityön ja kirkon diakoniatyön valtautumista koskevan tutkimuksen alueille.

⁴ Kaupunkien koko vaihteli pienistä (15 000–20 000 asukkaan) kaupungeista suuriin (yli 100 000 asukkaan) kaupunkiin.

⁵ Kirkon diakoniarahasto on Suomen evankeliluterilaisen kirkon yhteinen avustusrahasto, jonka tarkoituksena on avun antaminen taloudelliseen ahdinkoon joutuneille. (Kirkon diakoniarahasto 9.4.2009.)

⁶ Tähän artikkeliin laajennan tyyppi-käsitteen orientaatiotyyppi, koska orientaatiotyyppi termiä sisältää tyyppi-termiä laajemmän näkemyksen kunkin työntekijän auttamisen ja vaikuttamisen luonteesta ja muodoista.

⁷ Ulottuvuudet ovat sovellus Andersonin ym. (2005) luomasta sosiaalisen työn valtautumisen ulottuvuuksista. Tässä ulottuvuuksia tarkastellaan sen mukaan, miten ne ilmenevät diakoniatyön taloudellisessa avustustyössä.

Kirjallisuus

Adams, Robert (1996) *Social work and empowerment*. Hampshire and London: Macmillan.

Anderson, Stepehen C; Blair, Robert C & Wilson Martha K. (2005) Addressing International Social Problems: Combining Indigenous Practice, the Developmental Model, and Empowerment. *Journal of Baccalaureate Social Work* 11 (1), 16-29.

Askheim, Ole Petter (2003) Empowerment as guidance for professional social work: an act of balancing on a slack rope. *European Journal of Social Work* 6(3), 229–240.

Autti, Lilli & Soppela Marja-Terttu (2006) *Asiakkaan asialla. Mitä asiakkaat kertovat yhteydenotoillaan? Selvitys Helsingin sosiaaliamiesten toiminnasta vuonna 2005*. Helsinki: Helsingin kaupunki.

Bookman, Ann & Morgen, Sandra (1988) *Women and the Politics of Empowerment*. Philadelphia: Temple University Press.

Breton, Margot (1999) *Empowerment practice in a Post-Empowerment Era*. Teoksessa Wes Shera & Lilian M. Wells (toim.) *Empowerment practice in social work. Developing richer conceptual frameworks*. Toronto: Canadian Scholars Press, 222-233.

Chavis David M. & Wandersman, Abraham (1990)

- Sense of Community in the Urban Environment: A Catalyst for Participation and Community Development. *American Journal of Community Psychology* 18 (1), 55-81.
- East, Jean F (1999) An empowerment practice model for low-income women. Teoksessa Wes Shera & Lilian M. Wells (toim.) Empowerment practice in social work. Developing richer conceptual frameworks. Toronto: Canadian Scholars Press, 142-158.
- Friedmann, John (1996) Rethinking Poverty: Empowerment and Citizen Rights. *International Social Science Journal* 48 (2), 161-172.
- Grönlund, Henrietta & Hiilamo, Heikki (2006) Diakoniatyö hyvinvointivaltion mittarina. *Yhteiskuntapolitiikka* 71 (2), 134-145.
- Hatakka, Lotta (2007) Ikääntyneiden kokemukset seurakunnan päivätoimintaryhmän ja spiritualiteetin merkityksestä. Pro gradu -tutkielma. Käytännöllinen teologia. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Heikkilä-Laakso, Kristiina & Heikkilä, Jorma (1997) Innovatiivisuutta etsimässä. Irtiottoa keskinkertaisuudesta. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta. Julkaisusarja B, selosteita; 57. Turku: Turun opettajankoulutuslaitos.
- Iivari, Juhani & Karjalainen, Jouko (1999) Diakonian köyhät: epävirallinen apu perusturvan paikkaajana. Raportteja 235. Helsinki: Stakes.
- Itzhaky, Haya & York, Alan S. (2000) Empowerment and Community: Does Gender Make a Difference. *Social Work Research* 24 (4), 225-234.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (2008) Jännitteitä ja suuntaviivoja aikuisten sosiaalityössä. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino, 282-289.
- Juhila, Kirsi (2008a) Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön areenat. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino, 14-47.
- Juhila, Kirsi (2008b) Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön yhteiskunnallinen paikka. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino, 48-81.
- Juhila, Kirsi (2006) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.
- Juntunen, Elina (2007) "Koska se on muutakin kuin osto-osoitus". Diakoniatyöntekijöiden motivaatio taloudelliseen auttamiseen. Diakonian tutkimuksen aikakauskirja 2, 87-108.
- Juntunen, Elina (2006) Diakoniatyön taloudellinen apu ja viimesijaisen sosiaaliturvan aukot. Teoksessa Juntunen, Elina; Grönlund, Henrietta & Hiilamo Heikki: Viimeisellä luukulla. Tutkimus viimesijaisten sosiaaliturvan aukoista ja diakoniatyön kohdentumisesta. Helsinki: Kirkkohallitus, 51-176.
- Juntunen, Elina (2005) "Sisaria toisillemme": tutkimus voimaantumisen kokemuksista Hanna-ryhmässä. Pro gradu -tutkielma. Käytännöllinen teologia. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Karsikas, Vuokko (2005) Selvinpäin olosta tulee hyvä fiilis: päihdeongelmaisten vankien voimaantuminen. Helsinki: Rikosseuraamusvirasto.
- Kettunen, Paavo (2001) Leipää vai läsnäoloa? Asiakkaan tarve ja diakoniatyöntekijän työnäky laman puristuksessa. Kirkon tutkimuskeskus, sarja A, nro 76. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- King, Ursula (1989) Women and Spirituality. Voices of Protest and Promise. Basingstoke: McMillan
- Kuronen, Marjo (2004) Valtaistumista vai voimavaraistumista - Feministisiä näkökulmia empowermentiin sosiaalityön käsitteenä ja käytäntönä. Teoksessa Kuronen, Marjo, Granfelt, Riitta, Nyqvist, Leo & Petrelius, Päivi (toim.) Sukupuoli ja sosiaalityö. Jyväskylä: PS-kustannus, 277-296.
- Kääriäinen, Kimmo; Ketola, Kimmo; Niemelä, Kati; Palmu, Harri & Salomäki, Hanna (2008) Monikasvoinen kirkko. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2004-2007. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 103. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Lee, Judith A. B. (2001) The empowerment approach to social work practice: building the beloved community. New York: Columbia University Press.
- Leadbetter, Michael (2002) Empowerment and Advocacy. Teoksessa Robert Adams, Lisa Dominelli and Malcom Payne (toim.) Social Work: Themes, Issues and Critical Debates, New York: Columbia University Press, 125-148.

Leonardsen, Dag (2007). Empowerment in social work: an individual versus relational perspective. *International Journal of Social Welfare* 16 (1), 3-11.

Levy, Barbara (1994) *The Empowerment Tradition in American Social Work*. New York: Columbia University Press.

Maton, Kenneth I. & Rappaport, Julian (1984) Empowerment in Religious Setting: A Multivariate Investigation. *Prevention in Human Services* 3 (2/3), 37-72.

Maton, Kenneth I. & Wells, Elizabeth A. (1995) Religion as a Community Resource for Well-Being: Prevention, Healing and Empowerment Pathways. *Journal of Social Issues* 2 (51), 177-193.

Onninen, Leena & Rantanen, Helena (2005) *Mukava asia kokoontua ja kerääntyä meidän kerhoon. Rauhantupa-toiminnan merkitys vanhusten elämäntilanteen ja voimaantumisen näkökulmasta*. Opinnäytetyö. Lahti: Diak.

Ortiz, Larry & Smith, Glenn (1999) The role of spirituality in empowerment practice. Teoksessa Wes Shera & Lilian M. Wells (toim.) *Empowerment practice in social work. Developing richer conceptual frameworks*. Toronto: Canadian Scholars Press, 307-319.

Paajanen, Taina (2008) *Diakonia ja sosiaalityö kumppaneina sosiaalisen työn kentällä. Diakonia- ja sosiaalityöntekijöiden konstruoimana*. Pro gradu-tutkielma, Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Tampere: Tampereen yliopisto.

Pease, Bob (2002) Rethinking Empowerment: A Postmodern Reappraisal for Emancipatory Practice. *British Journal of Social Work* 32 (2), 135-147.

Raunio, Kyösti (2004) *Oleminen sosiaalityössä*. Helsinki: Gaudeamus.

Rodwell, Christine M. (1996) An Analysis of the Concept of Empowerment. *Journal of Advanced Nursing* 23 (1), 305-313.

Roivainen, Irene (2003) *Diakonian erityisyys sosiaalityössä*. Teoksessa Lahtinen, Mikko & Toikkanen, Tuulikki (toim.) *Anno Domini. Diakoniatieteen vuosikirja 2003*. Lahti: Lahden diakoniasäätiö, 27-36.

Rose, Stephen M. (2003) *Sosiaalityön missio*. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.) *Sosiaalisen vaihtuvat vastuut*. Jyväskylä: PS-kustannus, 193-205.

Servian, Richard (1996) *Theorizing Empowerment. Individual Power and Community Care*. Bristol: The Polity Press.

Toppinen, Sirpa (2001) "Siivet selkään voimaantumalla": kuudesluokkalaisten kasvun tukeminen syrjäytymisen ennaltaehkäisijänä. Helsinki: Diakoniamattikorkeakoulu.

Vuola, Elina (2002) *Ei auta itku markkinoilla. Vapautuksen teologien käsityksiä köyhyydestä ja taloudesta*. Teoksessa Virpi Mäkinen (toim.): *Lasarukselta leipäjonoihin - Köyhyys kirkon kysymyksenä*. Jyväskylä: Atena Kustannus, 262-282.

Yeung, Anne Birgitta (2007) *Diakonia ristipaineiden aallokossa? Diakonian työnäky ja suhde hyvinvointivaltioon*. Diakonian tutkimus 1, 5-25.

Zimmerman Marc A & Rappaport, Julian (1988) Citizen Participation, Perceived Control, and Psychological Empowerment. *American Journal of Community Psychology* 16 (5), 725-750.

